

Aneta Maria Abramowicz

DOI: 10.34888/pztm-0164

ORCID 0000-0002-1601-6969

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
abrama@kul.lublin.pl.

NACZELNE STANOWISKO WYZNANIA RZYMSKOKATOLICKIEGO A RÓWNOUPRAWNIENIE WYZNAŃ W PRAWIE II RZECZYPOSPOLITEJ

WPROWADZENIE

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., po okresie 123 lat nieistnienia Państwa Polskiego, stosunki państwo–kościół musiały zostać na nowo określone. Trzeba pamiętać o nadal wówczas funkcjonujących przepisach państw zaborczych na terenach rodzącej się II Rzeczypospolitej. Była to sytuacja trudna. Po odzyskaniu niepodległości podstawowym zadaniem władz państwowych było uchwalenie konstytucji¹, która jednolicie określiłaby zasady relacji między związkami religijnymi a państwem. Najdonioślejsze unormowania dotyczące kwestii wyznaniowych zawierała Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r.² We wprowadzonym przez nią modelu stosunków wyznaniowych państwo zachowało swoje zwierzchnie prawa nad wszystkimi kościołami i innymi związkami religijnymi działającymi na jego terytorium. Państwo uznawało pierwiastki i zasady religijne w życiu publicznym. Świadczy o tym sakralny wstęp do Konstytucji w formie *invocatio Dei*³, religijna formuła przysięgi prezydenta⁴, szeroki zakres autonomii i samorządu związków religijnych uznanych przez państwo oraz obowiązek nauki religii w szkołach państwowych dla młodzieży do ukończenia 18. roku życia. Zwierzchność państwa była uzasadniona prymatem ustawodawstwa państwowego nad prawem wewnętrznym wszystkich kościołów i grup wyznaniowych uznanych przez państwo. Potwierdzał to art. 113 Konstytucji stanowiący, że żaden związek religijny nie może stawać w sprzeczności

¹ M. Pietrzak, *Tryb uchwalenia konstytucji marcowej (17 marca 1921 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 43–52.

² Dz. U. Nr 44, poz. 267.

³ „W imię Boga Wszechmogącego! (...)”.

⁴ „Przysięgam Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu, i ślubuję Tobie Narodzie Polski, na urządzie Prezydenta Rzeczypospolitej, który obejmuję (...). Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Męka. Amen”.

z ustawami państwa⁵. Zatem nie był to system rozdziału pomiędzy związkami religijnymi a państwem, ponieważ określenie stosunków pomiędzy tymi podmiotami pozostawało w kompetencji państwa, które jednak nie pozostawało w łączności z żadnym wyznaniem. Jednocześnie Konstytucja marcowa nadawała Kościołowi katolickiemu szczególne stanowisko prawne⁶. Określone zostało ono w art. 114 tego aktu jako naczelnne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań.

To niezwykle istotne zagadnienie jest szeroko i różnorodnie komentowane. W doktrynie prawa wyznaniowego widoczne są poglądy wskazujące na uprzywilejowanie sytuacji prawnej Kościoła katolickiego na podstawie art. 114 Konstytucji poprzez podkreślenie jego naczelnego stanowiska, które zgodnie z tymi poglądami trudno pogodzić z wymogiem równouprawnienia wyznań⁷. Podkreślane jest stanowisko o ograniczaniu pozycji związków religijnych poprzez faworyzowanie Kościoła katolickiego⁸. Wskazywany jest również pogląd, że takie uregulowanie konstytucyjne pozwala na stwierdzenie, że II Rzeczypospolita była państwem wyznaniowym z powodu zapewnienia Kościołowi katolickiemu pozycji dominującej⁹. Wskazany przepis konstytucyjny wywołuje wśród komentatorów trudności interpretacyjne, z uwagi na połączenie naczelnego stanowiska Kościoła katolickiego i zasady równouprawnienia wyznań¹⁰. Z drugiej strony widoczne są poglądy wskazujące, że w II Rzeczypospolitej religia katolicka nie była religią stanu, religią państwową¹¹, a określenie „naczelnne stanowisko” nie miało na celu uprzywilejowania Kościoła katolickiego¹².

Funkcjonowanie tak różnorodnych stanowisk odnośnie do interpretacji art. 114 Konstytucji marcowej stało się powodem podjęcia tego zagadnienia w niniejszym opracowaniu. Ma ono na celu przyjrzenie się rozwiązaniom prawnym określającym sytuację prawną związków religijnych, w szczególności

- 5 K. Krasowski, *Państwo konstytucyjne*, [w:] E. Borkowska-Bagińska, K. Krasowski, B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia państwa i prawa Polski. Zarys wykładu*, Poznań 1994, s. 250.
- 6 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe i Kościół*, [w:] *Nasza Konstytucja. Cykl odczytów urzędowych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922, s. 116–117.
- 7 K. Krasowski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa–Poznań 1988, s. 55, 59–60.
- 8 T.J. Zieliński, *Ustawodawstwo II Rzeczypospolitej wymierzone w wyznawców judaizmu*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 30–31.
- 9 P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 4, s. 63; P. Borecki, *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe we współczesnym polskim systemie prawnym*, [w:] *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. P. Stanisz, A.M. Abramowicz, M. Czelný, M. Ordon, M. Zawiślak, Lublin 2015, s. 23.
- 10 J. Koredczuk, *Równouprawnienie kościołów i innych związków religijnych według Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 9, s. 117. K. Krasowski, *Związki wyznaniowe...*, s. 59–60.
- 11 M. Łysko, *Przepisy wyznaniowe w konstytucjach II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 76.
- 12 H. Misztal, *Historia relacji państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisz, Lublin 2003, s. 97.

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

uregulowanym w Konstytucji z 17 marca 1921 r., ze szczególnym pochyleniem się nad uregulowaniem sytuacji prawnej Kościoła katolickiego. Jest próbą odnalezienia właściwego rozumienia tego istotnego zagadnienia oraz wskazania intencji ówczesnego prawodawcy, który posłużył się takim rozwiązaniem prawnym.

I. GWARANCJE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ A ZWIĄZKI RELIGIJNE

Z perspektywy zagwarantowania zasady równouprawnienia związków religijnych wielkie znaczenie miały art. 111 i 112 Konstytucji marcowej, gwarantujące wolność religijną w aspekcie indywidualnym¹³, bo to przecież poszczególne osoby uprawnione do wolności religijnej tworzą związki religijne. Przepisy te wprowadzały zasadę równości wszystkich wobec prawa bez względu na wyznanie. Wskazywały również na wolność religijną w znaczeniu negatywnym, czyli wolność od ograniczeń ze względu na swe wyznanie, a więc wolność od wszelkiej dyskryminacji na tle religijnym¹⁴. Zatem wskazane przepisy gwarantowały prawo do wykonywania praktyk religijnych zarówno publicznie, jak i prywatnie. Jedynymi ograniczeniami w korzystaniu z uprawnień w zakresie wolności religijnej unormowanych w Konstytucji marcowej były: porządek publiczny i obyczajność publiczna oraz postanowienia ustaw państwowych¹⁵.

Określając sytuację prawną związków religijnych, Konstytucja marcowa, wzorując się na rozwiązaniach austriackich, wprowadziła ich podział na prawnie uznane i prawnie nieuznane¹⁶. Sytuacja wyznań prawnie nieuznanych podlegała dużemu zróżnicowaniu. Nie mogły one korzystać z uprawnień przyznanych przez Konstytucję marcową związkom prawnie uznanym. Niektóre opierały swój byt na specjalnych przepisach zaborczych, inne korzystały z uprawnień określonych w art. 111 i 112 Konstytucji marcowej, gwarantującym wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania. Nie posiadały one jednak osobowości prawnej, tworzyły jedynie faktycznie istniejące zbiorowości religijne¹⁷.

¹³ B. Ratajczak, *Refleksje na temat rozumienia pojęcia wolności sumienia i wyznania w Konstytucji z 17 marca 1921 r.*, [w:] *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 196–201.

¹⁴ W zaborze austriackim i pruskim istniała wolność zmiany wyznania lub przekonań, zaś w zaborze rosyjskim prawo takie było nieznanne. Dlatego w praktyce zdarzały się przypadki zmuszania obywateli bezwyznaniowych do wypełniania rubryki o przynależności wyznaniowej, zwłaszcza przy sporządzaniu akt stanu cywilnego. H. Misztal, *Historia relacji...*, s. 94–95.

¹⁵ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 121–122; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 107.

¹⁶ Tamże, s. 109.

¹⁷ K. Krasowski, *Państwo konstytucyjne...*, s. 252–253. To zróżnicowanie było widoczne w sposób szczególny w zakresie braku możliwości organizowania lekcji religii w szkołach. A. Mezglewski, *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009, s. 31–32.

Natomiast za związki religijne prawnie uznane uważano te, które w chwili wejścia w życie Konstytucji miały uregulowaną sytuację prawną na mocy ustaw zaborczych. Zgodnie z art. 113 Konstytucji, każdy związek religijny uznany przez państwo uzyskał prawo do zbiorowego i publicznego odbywania nabożeństw, samodzielnego prowadzenia swoich spraw wewnętrznych, posiadania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomości, zarządzania nim i rozporządzania, pozostając w posiadaniu i używaniu swoich fundacji i funduszy oraz zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych¹⁸.

Wszystkie związki religijne prawnie uznane miały prawo do realizacji funkcji publicznych. Należy tu wspomnieć prawo do prowadzenia aktów stanu cywilnego, uprawnienia dotyczące małżeństwa, prawo do organizowania lekcji religii w szkołach publicznych, prawo do prowadzenia cmentarzy. Tak samo przysługiwało im prawo do ochrony prawnokarnej¹⁹, prawo do żądania pomocy ze strony państwa w zakresie spraw wewnętrznych²⁰, a także nadanie w pewnym zakresie duchowym takich związków wyznaniowych przywilejów urzędników państwowych²¹. Zatem wszystkie związki religijne prawnie uznane posiadały osobowość publicznoprawną, co było widoczne we współdziałaniu tych podmiotów z państwem dla „pożytku publicznego”²².

Natomiast regulacja położenia prawnego związków religijnych zgodnie z art. 115 Konstytucji marcowej miała następować w drodze ustawy uchwalonej po porozumieniu się władz państwowych z ich reprezentantami. Jednak przepis art. 115 Konstytucji nie precyzował charakteru tego porozumienia²³. Wprowadzając dwa sposoby regulacji sytuacji prawnej związków religijnych, państwo nie zrezygnowało ze zwierzchnich praw nad wszystkimi związkami religijnymi w kraju, przykładem były chociażby przepisy dotyczące obsady stanowisk wewnątrz związków religijnych. Według Konstytucji marcowej ustawy państwowe miały wyższość nad prawem wewnętrznym wszystkich związków religijnych, bez względu na ich tryb uznania i sposób uregulowania ich sytuacji

18 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 126–127; K. Krasowski, *Państwo konstytucyjne...*, s. 251.

19 Zob. M. Mięka, *Granice dozwolonego dyskursu antyreligijnego w II Rzeczypospolitej. Uwagi do orzeczenia Sądu Najwyższego z 5 lipca 1938 r. i jego aktualność dzisiaj*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2010, t. 13, s. 179–190. Zob. też Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny. art. 133, Dz. U. Nr 60, poz. 571.

20 Zob. art. IV Konkordatu z 1925 r., Dz. U. Nr 72, poz. 501, art. 30 ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego, Dz. U. R. P. Nr 30, poz. 240 ze zm.

21 P. Bała, *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój – studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa 2010, s. 166–167. Zob. art. V Konkordatu z 1925 r., art. 14 ustawy o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, Dz. U. R. P. Nr 38, poz. 363 ze zm., art. 24 ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego i art. 17 ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego, Dz. U. R. P. Nr 30, poz. 241 ze zm.

22 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki...*, s. 126.

23 Zob. tamże, s. 128–130.

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

prawnej. Do 1939 r. w drodze ustawowej uregulowano sytuację prawną sześciu związków religijnych²⁴. Były to: Żydowski Związek Religijny (1919–1928), Wschodni Kościół Staroobrzędowy, nieposiadający hierarchii duchownej (1928), Muzułmański Związek Religijny (1936), Karaimski Związek Religijny (1936), Kościół Ewangelicko-Augsburski (1936) i Kościół Prawosławny (1936)²⁵. Obok tych związków wyznaniowych istniały również związki religijne, których byt opierał się na przepisach państw zaborczych. Miały one status prawnie uznanych związków religijnych w dzielnicach, w których funkcjonowały²⁶.

Przepis art. 115 Konstytucji marcowej gwarantował również związkom religijnym prawnie uznanym autonomię w oparciu o ich własne przepisy. Jednak musiały być one uznane przez państwo. Natomiast odmowa takiego uznania mogła być spowodowana jedynie sprzecznością tych przepisów z prawem państwowym²⁷.

II. UREGULOWANIE SYTUACJI PRAWNEJ KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Sytuacja prawna Kościoła rzymskokatolickiego została uregulowana natomiast w odrębnym przepisie, w art. 114 Konstytucji marcowej: „Wyznanie rzymskokatolickie będące religią przeważającą większości narodu, zajmuje w państwie naczelną stanowisko wśród równouprawnionych wyznań. Kościół rzymskokatolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”. Wskazany przepis normował trzy istotne kwestie. Po pierwsze, w sposób szczególny została określona pozycja Kościoła rzymskokatolickiego, poprzez uznanie jej naczelnego stanowiska wśród równouprawnionych wyznań. Ustrojodawca w tym przepisie dokonał wstępnego uzasadnienia takiego sformułowania, poprzez

²⁴ Zob. K. Krasowski, *Związki wyznaniowe...*, s. 106–234; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, Warszawa 1990, s. 104.

²⁵ K. Krasowski, *Państwo konstytucyjne...*, s. 252.

²⁶ Taką sytuację prawną miały: Kościół Ewangelicko-Reformowany w Polsce z konsystorzem w Warszawie, Kościół Ewangelicko-Reformowany z konsystorzem w Wilnie, Kościół Ewangelicki Augsburskiego i Helweckiego Wyznania z superintendentem w Stanisławowie, Kościół Ewangelicko-Unijny w Polsce z konsystorzem w Poznaniu, Kościół Ewangelicko-Unijny na polskim Górnym Śląsku, Kościół Ewangelicko-Luterski (Staroluterski) w województwach zachodnich, Kościół Starokatolicki, Kościół Mariawicki. A. Mezglewski, *Polski model...*, s. 29–31. Zob. W. Wysoczański, *Dyplomacja II Rzeczypospolitej wobec Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego*, [w:] *Pro bono Republicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 381–395; W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 18.

²⁷ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 128–129; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 104; H. Misztal, *Historia relacji...*, s. 96.

wskazanie faktu, że była to religia przeważającej większości narodu²⁸. Takie stanowisko Kościoła rzymskokatolickiego wynikało również z historycznego powiązania Państwa Polskiego z tym wyznaniem, z faktycznej przewagi liczebnej jego członków. tj. w 1921 r. – 63,9% społeczeństwa, oraz z faktu pokrywania się narodowości polskiej z wyznaniem rzymskokatolickim. Mniejszości wyznaniowe pokrywały się zazwyczaj liczebnie z mniejszościami narodowymi²⁹. Należy podkreślić, że zgodnie z tym przepisem wszystkie wyznania uznane przez państwo miały być równouprawnione, a Kościół katolicki miał mieć wśród nich stanowisko naczelne. Jednak jego status nie został określony jako religia panująca³⁰.

Szczególne stanowisko Kościoła rzymskokatolickiego polegało również na braku konieczności „uznania” przez państwo, ponieważ – mimo że Kościół na równi z innymi związkami wyznaniowymi podlegał unormowaniu z art. 113 Konstytucji, to jednak czerpał swe uznanie z faktu istnienia, a nie z woli państwa³¹. Jest to uzasadniane poprzez fakt istnienia tego Kościoła od samego początku polskiej państwowości. Podkreśla się również wspieranie przez ten Kościół struktur państwowych w okresie I Rzeczypospolitej oraz ogromny wpływ na rozwój kultury i edukacji. Przypomina się jego rolę w zakresie wspierania idei odrodzenia Państwa Polskiego i zachowania poczucia przynależności do narodu polskiego ludności zamieszkującej tereny trzech zaborów³².

Drugie zagadnienie unormowane w art. 114 Konstytucji marcowej dotyczyło bezwarunkowego uznania prawa kanonicznego za podstawę autonomii Kościoła. Konstytucja zapewniała autonomię tego związku religijnego stwierdzając, że Kościół katolicki rządzi się własnymi prawami, nie wskazując na konieczność badania ich treści przez państwo. Czyniła tak jednak w stosunku do innych związków wyznaniowych, które rządzą się własnymi prawami pod warunkiem wcześniejszego uznania ich przez państwo³³. Wynikało to z założenia, że prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego nie będzie sprzeczne z prawem państwowym³⁴. Jednak wydaje się, że prawo wewnętrzne Kościoła katolickiego było znane z uwagi na długi okres jego funkcjonowania na terenie Państwa Polskiego.

Określenie w sposób odmienny stanowiska Kościoła katolickiego może znaleźć swoje uzasadnienie w zasadzie *suum cuique*, czyli „oddać każdemu to,

28 J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 131.

29 H. Misztal, *Historia relacji państwa...*, s. 96–97.

30 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 124 i 134.

31 J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 127–128.

32 H. Misztal, *Historia relacji państwa...*, 75–91.

33 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 128–130; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 108–109; J. Sawicki, *Historia stosunku Kościoła do Państwa*, Warszawa 1947, s. 112; J. Koredczuk, *Równouprawnienie kościołów...*, s. 117.

34 J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 127.

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

co mu się należy”, bez uszczuplenia praw innych związków wyznaniowych, przy jednoczesnym poszanowaniu zasad i tradycji poszczególnych wyznań³⁵. W doktrynie podkreśla się tezę, że wyrażenie z art. 114 o „naczelnym stanowisku” Kościoła rzymskokatolickiego było wyrażeniem stylowym, podkreślającym jedynie żywiony szacunek dla religii katolickiej. Takie określenie Kościoła dało mu prawo do domagania się równego traktowania z innymi związkami religijnymi, ale wiązało się również z konsekwencjami praktycznymi. Chodzi tutaj o przywilej precedencji duchowieństwa katolickiego przed innymi oraz wyższy udział Kościoła w dotacjach państwa³⁶. Podkreśla się również, że sformułowanie zawarte w art. 114 Konstytucji – „naczelne stanowisko Kościoła rzymskokatolickiego wśród równouprawnionych wyznań” – było efektem kompromisu zmierzającego do zachowania zasady równouprawnienia wyznań przy podkreśleniu szczególnej pozycji Kościoła katolickiego³⁷. Nie dawało ono Kościołowi katolickiemu żadnych szczególnych uprawnień na poziomie konstytucyjnym nad te, którymi dysponowały pozostałe prawnie uznane związki religijne z wyjątkiem przywileju honorowego, jakim jest wspomniany już przywilej precedencji³⁸.

Natomiast trzecie zagadnienie uregulowane w art. 114 Konstytucji marcowej dotyczyło zapowiedzi uregulowania sytuacji prawnej Kościoła katolickiego na podstawie konkordatu, czyli dwustronnej umowy międzynarodowej pomiędzy Stolicą Apostolską a Państwem Polskim. Wynikało to ze szczególnej pozycji Stolicy Apostolskiej, charakteryzującej się atrybutem podmiotowości prawnomiędzynarodowej³⁹. Zatem przepis nakazywał uregulowanie sytuacji

³⁵ J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 130; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 103.

³⁶ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe ...*, s. 124–125; H. Misztal, *Historia relacji państwa...*, s. 97; P. Bała, *Pod wezwaniem...*, s. 159–161; J. Sawicki, *Historia stosunku kościoła...*, s. 108–111; P.A. Leszczyński, *Centralna administracja wyznaniowa II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Warszawa 2006, s. 67.

³⁷ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe ...*, s. 117; J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 130; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 102.

³⁸ K. Krasowski, *Państwo konstytucyjne...*, s. 251. Należy zauważyć, że w okresie II Rzeczypospolitej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim studiowały osoby przynależne do różnych związków wyznaniowych. Zob. G. Karolewicz, *Problem innowierców w życiu KUL w okresie międzywojennym*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 195–200. Por. W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 15.

³⁹ Konkordat potwierdził strukturę organizacyjną Kościoła i jego podział na trzy obrządki: łaciński, greckokatolicki i ormiański. Przyznawał duchowieństwu i wiernym prawo bezpośredniego porozumiewania się ze Stolicą Apostolską. Biskupi mogli wygłaszać swoje nakazy i listy papieskie bez kontroli ze strony państwa. Przewidziano w nim wymianę przedstawicieli dyplomatycznych. Państwo zapewniało Kościołowi swoją pomoc (*brachium saeculare*). M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 109 i 111–112. Konkordat nie wprowadzał jednak absolutnej wolności Kościoła. Stolica Apostolska przyznawała władzom państwowym prawo do ingerencji w sprawy wewnętrzne w formie przywileju, polegającego na uprzednim powiadomieniu prezydenta RP przed mianowaniem biskupów diecezjalnych i koadiutorów *cum iure sucesionis* oraz biskupa polowego, aby upewnić się, że nie ma

prawnej tego związku religijnego w formie dwustronnej. Natomiast odnośnie do pozostałych związków religijnych prawnie uznanych art. 115 Konstytucji wprowadzał nakaz ustawowego uregulowania ich sytuacji prawnej po porozumieniu się z ich przedstawicielami⁴⁰.

Trzeba zauważyć, że norma art. 114 Konstytucji odnosiła się do wszystkich obrządków Kościoła katolickiego, nie tylko do obrządku rzymskokatolickiego, ale również ormiańskiego i grecko-rusińskiego. Potwierdzał to w swoich przepisach konkordat z 1925 r.⁴¹ Odmienne określenie sytuacji prawnej Kościoła katolickiego oznaczało natomiast jedynie określenie jej w szczególnej formie. Jednak trzeba zaznaczyć, że konkordat musiał podlegać ratyfikacji przez Sejm. Wskazuje się, że odmienność ta nie oznacza prawnego uprzywilejowania Kościoła katolickiego, lecz uznanie jego pozycji jako *primus inter pares*, wyznania „przeważającej większości narodu”, czyli *sui generis* parytetu w zakresie określania sytuacji prawnej związków religijnych⁴².

III. RÓŻNICOWANIE SYTUACJI PRAWNEJ ZWIĄZKÓW RELIGIJNYCH

Mimo uregulowania zasady równouprawnienia związków religijnych w Konstytucji, nie była ona rozumiana jako bezwzględny nakaz identycznego uregulowania sytuacji prawnej poszczególnych związków religijnych. Jej obecność w przepisach konstytucyjnych nie oznaczała konieczności nadawania tych samych praw wszystkim związkom religijnym⁴³. Należy zauważyć że, w praktyce zdarzały się odmienności⁴⁴. Były one widoczne w uregulowaniach określających w szczególności zasady odbywania kary więzienia przez duchownych poszcze-

„zarzutów natury politycznej” (art. 11). Było to znaczące ograniczenie Kościoła w zakresie nominacji biskupów. J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 230.

⁴⁰ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe ...*, s. 130; J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 128.

⁴¹ W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe ...*, s. 124; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*, s. 103. Faktycznie jednak władze państwowe wobec Kościoła grekokatolickiego kierowały się pewną nieufnością z powodu obawy przed prowadzeniem przez ten Kościół działalności nacjonalistycznej. T. Śliwa, *Kościół Grekokatolicki w Polsce w latach 1918–1939*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 152.

⁴² J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 126 i 132–133; B. Ratajczak, *Refleksje na temat...*, s. 203–204. Por. J. Koredczuk, *Równouprawnienie kościołów...*, s. 119; J.B. Falski, *Zasada równości w polskich konstytucjach (1791–1935)*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 1, s. 12.

⁴³ J. Sawicki, *Studia nad położeniem...*, s. 130–131.

⁴⁴ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe. I Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1997, s. 133. Praktyka administracyjna zwłaszcza na terenie byłego zaboru rosyjskiego przeciwdziałała uznaniu praw obywateli bezwyznaniowych w zakresie rejestracji aktów stanu cywilnego do podawania w treści oficjalnych dokumentów określenia „bezwyznaniowy” i składania przyrzeczenia zamiast przysięgi religijnej przy obejmowaniu stanowisk w państwowej służbie cywilnej. Poza tym ustawodawstwo wojskowe zawierało również jedynie wyznaniową formę przysięgi. Praktyka administracyjna czyniła iluzorycznym uprawnienie obywatela do zmiany wyznania. Nie uznawano także prawa do

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

gólnych wyznań, zawarte w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 1927 r.⁴⁵, a następnie w regulaminie więziennym z 1931 r.⁴⁶ W tych aktach uregulowano pewne przywileje dla osób duchownych w stosunku do pozostałych więźniów⁴⁷. Przepisy te rozszerzały uprawnienia duchownych Kościoła katolickiego w stosunku do uprawnień innych duchownych. Jednak dało to początek dyskusji dotyczącej praw osób duchownych innych wyznań, nie tylko katolickich, ale również nieuznanych przez państwo związków religijnych w zakresie zasad odbywania kary więzienia, chociaż było to zjawisko marginalne⁴⁸. W porządku więziennym uwzględniono również możliwość realizacji posługi duszpasterskiej wobec więźniów różnych wyznań. Na etatach więziennych zatrudniano przede wszystkim kapelanów katolickich, natomiast rabini i księża prawosławni wykonywali swoją posługę na zasadzie wolontariatu. Wynikało to z założenia, że jeden etat kapelański przypadał na stu osadzonych danego wyznania⁴⁹, co było trudne do osiągnięcia w przypadku związków religijnych mniejszościowych.

Pewne ograniczenia w zakresie swobody realizacji funkcji religijnych można było zaobserwować również na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 marca 1937 r.⁵⁰ o wytwarzaniu dewocjonałów i przedmiotów kultu religijnego i handlu nimi. Przepisy tej ustawy regulowały wytwarzania dewocjonałów i przedmiotów kultu religijnego religii chrześcijańskiej, judaistycznej i islamskiej oraz handel nimi. Zezwalały na takie działania wyłącznie osobom fizycznym przynależącym do danej religii oraz osobom prawnym, jeśli w skład ich organów wchodziły jedynie osoby fizyczne wyznające religię, na potrzeby której przedmioty były wytwarzane⁵¹.

Należy zauważyć, że sama Konstytucja ograniczała zakres wolności sumienia i wyznania, wprowadzając w art. 120 obowiązek nauki religii w szkołach utrzymywanych w całości przez państwo lub organizacje samorządowe dla młodzieży do lat 18. Obowiązek nauki religii rozciągany był decyzjami władz administracyjnych na dzieci rodziców bezwyznaniowych, uczęszczające do szkół

nieujawniania swojego wyznania, ponieważ dokumenty publiczne zawierały rubrykę wyznanie, którą należało wypełnić. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 108.

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23 lutego 1927 r. w sprawie wykonywania kary więzienia i aresztu zapobiegawczego dla duchownych i zakonników, Dz. Urz. MS Nr 5, poz. 8.

⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz. U. Nr 29, poz. 272.

⁴⁷ Zob. J. Nikołajew, *Przywileje osób duchownych odbywających karę więzienia według regulaminu więziennego z 1931 r.*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 10–23.

⁴⁸ Tamże, s. 25–26.

⁴⁹ Rzadkie były przypadki, gdy w więzieniu jednocześnie przebywało stu osadzonych prawosławnych czy też wyznawców judaizmu. J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012, s. 28–30.

⁵⁰ Dz. U. Nr 34, poz. 299.

⁵¹ T.J. Zieliński, *Ustawodawstwo II Rzeczypospolitej...*, s. 46–47.

państwowych. Uczeń szkoły średniej nie mógł otrzymać świadectwa dojrzałości uprawniającego do podjęcia wyższych studiów bez oceny z nauki religii. Wprowadzając art. 120, twórcy Konstytucji dali wyraz przekonaniu o potrzebie religijnego wychowania dzieci i młodzieży, uznali religię za istotny element etyki i kultury⁵², co odpowiadało poglądom i postawom ogromnej większości obywateli⁵³. Należy jednak zauważyć, że w zakresie obowiązku uczęszczania na lekcje religii wyznawcy poszczególnych religii byli traktowani równo. Należy tu wskazać: rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 grudnia 1926 r. o nauce katolickiej⁵⁴, okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 stycznia 1927 r. w sprawie nauki religii w publicznych szkołach powszechnych⁵⁵ oraz okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 września 1928 r. w sprawie nauki religii wyznań niekatolickich w szkołach średnich ogólnokształcących, seminariach nauczycielskich i szkołach średnich zawodowych⁵⁶. Wszystkie te akty prawne nakazywały zorganizowanie lekcji religii w szkole, jeśli zbierze się minimalna liczba uczniów danego wyznania, określając ją tak samo, czyli 12 osób. Przy mniejszej liczbie osób nauka religii miała być organizowana w grupach międzyszkolnych. Natomiast jeżeli w grupie międzyszkolnej nie zebrało się przynajmniej 12 osób, lekcje religii mogły być przeprowadzane, ale bez wynagrodzenia⁵⁷. Podobnie taki sam wymiar godzin (dwie godziny tygodniowo) obowiązywał bez względu na to, jaki związek religijny organizował lekcje religii⁵⁸. Pewne podkreślenie znaczenia Kościoła katolickiego zaczęło być widoczne w latach 30. przez silniejsze powiązanie systemu edukacji w tym wyznaniem. Wyrazem tego był okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 marca 1936 r.⁵⁹ oraz okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27 października 1938 r.⁶⁰ Przepisy

52 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki wyznaniowe...*, s. 123–124; A. Balicki, *Problematyka pozycji religii w szkole w pracach Sejmu Ustawodawczego 1919–1922*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, t. 12, s. 267–292; H. Misztal, *Historia relacji państwa...*, s. 108.

53 A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001, s. 184–185.

54 Dz. U. z 1927 r. Nr 1, poz. 9.

55 Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 2, poz. 32. Zob. J. Szczepaniak, *Konflikt pomiędzy państwem a Kościołem dotyczący rozporządzeń wykonawczych do Konkordatu z 1925 roku w sprawach nauczania religii w szkołach*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3, *Konkordaty pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki państwo Kościół*, red. J. Staszko, Kraków 2006, s. 71–79.

56 Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 11, poz. 179.

57 A. Mezglewski, *Polski model...*, s. 17.

58 Tenże, *Obowiązkowe nauczanie religii a wolność sumienia i wyznania w konstytucjach II RP*, [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Waclawowi Uruszczakowi*, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, Kraków 2010, t. 2, s. 736–737.

59 Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 2, poz. 41.

60 Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 11, poz. 340.

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

zawarte w tych aktach były przejawem dążenia do nadania szkołom charakteru wyznaniowego⁶¹.

Trzeba zauważyć, że Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 r.⁶² przejęła przepisy wyznaniowe Konstytucji marcowej⁶³. Twórcy nowej Konstytucji chcieli zachować dotychczasowy model stosunków między państwem a związkami religijnymi. Zmiany, jakie wprowadziła Konstytucja kwietniowa w zakresie kwestii wyznaniowych, dotyczyły pominięcia na wstępie sakralnego charakteru inwokacji, wprowadzenia odpowiedzialności prezydenta za losy państwa „wobec Boga i historii” oraz usunięcia nakazu zobowiązującego państwo do zapewnienia posługi religijnej obywatelom przebywającym w różnych zakładach publicznych. Dowodzi to, że przez cały okres międzywojenny obowiązywały w przeważającej mierze jednakowe podstawy konstytucyjne ustawodawstwa wyznaniowego mimo zachodzących zmian ustrojowych w kraju⁶⁴.

PODSUMOWANIE

Po przedstawieniu powyższych rozważań dotyczących normy art. 114 Konstytucji marcowej i innych przepisów prawnych należy stwierdzić, że sytuacja prawna Kościoła katolickiego nie była uregulowana identycznie w stosunku do pozostałych związków religijnych funkcjonujących w Państwie Polskim w okresie II Rzeczypospolitej. Przepisy prawne dotyczące określenia sytuacji prawnej poszczególnych związków religijnych zawierały wiele odmienności. Nie należy jednak tych rozwiązań prawnych oceniać z perspektywy współcześnie uregulowanych zasad relacji pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi. Zasady regulujące te kwestie wówczas były konsekwencją historycznych doświadczeń okresu zaborów. Aby w sposób właściwy zrozumieć istotę zasad określających relacje pomiędzy państwem a związkami religijnymi, należy na nie spojrzeć z perspektywy czasów, w których te zasady zostały uregulowane. Niewątpliwie należy podkreślić szczególną specyfikę tych zasad, charakterystyczną dla okresu II Rzeczypospolitej, odmienną od zasad określających sytuację prawną związków wyznaniowych obecnie. Zatem wydaje się, że właściwa interpretacja normy art. 114 Konstytucji marcowej powinna uwzględniać tło historyczne okresu, w którym uregulowanie to powstało. Konstytucja marcowa

61 A. Mezglewski, *Polski model...*, s. 25. Przykładem szkoły prowadzonej przez Kościół katolicki jest Gimnazjum Biskupie w Lublinie. Zob. tenże, *Problem erekcji Gimnazjum Biskupiego w Lublinie*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1996, t. VI, s. 119–133.

62 Dz. U. Nr 30, poz. 227.

63 Zob. W.T. Kulesza, *Tryb uchwalenia konstytucji kwietniowej (23 kwietnia 1935 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 53–78.

64 M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 110–111. P. Bała, *Pod wezwaniem...*, s. 195–196.

wprowadziła oryginalny i nowoczesny, jak na owe czasy, system relacji pomiędzy państwem a związkami religijnymi, mianowicie system pośredni pomiędzy systemem powiązania a systemem odłączenia kościoła od państwa, mając na celu zapewnienie jak najszerszych wolności dla związków religijnych⁶⁵.

Rozwiązania polskie nie czerpały z doświadczeń ówczesnych państw europejskich. Wydaje się, że stanowiły nowatorski przykład podejścia do uregulowania sytuacji prawnej związków religijnych w okresie międzywojennym, przede wszystkim wychodzący naprzeciw kształtującej się zasadzie równouprawnienia wyznań. Tezę taką potwierdzają funkcjonujące wówczas systemy relacji pomiędzy państwem a związkami religijnymi w państwach europejskich. Należy przytoczyć tu rozwiązania francuskie opierające się na postawie wrogości do religii i związków religijnych. Podstaw normatywnych tego systemu należy upatrywać w ustawie z 9 grudnia 1905 r. o rozdziale kościołów od państwa⁶⁶. Ciekawym rozwiązaniem tamtych czasów były również przepisy Konstytucji weimarskiej, wprowadzające rozdział pomiędzy państwem a kościołem. Należy zauważyć, że przepisy tego aktu nie precyzowały charakteru tego rozdziału, a o jego pozytywnym nastawieniu do przejawów religijności i o chęci współdziałania pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi przesądziła dopiero późniejsza praktyka⁶⁷. Odmiennie w stosunku do polskich były również włoskie rozwiązania prawne dotyczące sytuacji prawnej wyznań w tym okresie. Włoskie przepisy państwowe uznawały religię katolicką za jedyną religię państwową, natomiast funkcjonowanie innych religii było dopuszczalne pod określonymi warunkami. Sytuacja prawna Kościoła katolickiego w stosunku do pozostałych wyznań była uprzywilejowana. Potwierdzają to ustawa z 24 czerwca 1929 r. o kultach dopuszczonych oraz dekret królewski z 28 lutego 1930 r., które ograniczały wyznania niekatolickie. Akty te wprowadzały dyskryminujące rozwiązania prawne dotyczące ludności żydowskiej, zakazując sprawowania urzędów państwowych oraz nauczania w szkołach państwowych. W konsekwencji zostały utworzone odrębne placówki edukacyjne dla uczniów tej narodowości⁶⁸. Dyskryminu-

65 W. Abraham, *Konstytucja a stosunki...*, s. 114–116.

66 Zob. M. Pietrzak, *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 roku*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, red. M. Pietrzak, Warszawa 2007, s. 11–27.

67 Zob. J. Krukowski, *Konstytucyjne podstawy stosunków między państwem a Kościołami w Republice Federalnej Niemiec*, [w:] *Divina et Humana...*, s. 119–122.

68 Takie działania były uregulowane w okólniku Ministra Spraw Wewnętrznych z 9 maja 1935 r., który zakazywał wszelkiej działalności wyznania zielonoświątkowego, uzasadniając to sprzecznością praktyk religijnych tego wyznania z porządkiem publicznym oraz szkodliwością dla integralności rasy pod względem psychicznym i fizycznym. Kolejne ograniczenia wynikały z dekretu z 28 lutego 1930 r., który nakazywał uzyskanie specjalnego zezwolenia królewskiego na otwarcie świątyni lub oratorium w celu sprawowania niekatolickiego kultu. Niezwykle istotne znaczenie w tym zakresie miało także tzw. prawodawstwo rasowe, na które składał się dekret królewski z 5 września 1938 r. oraz

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

jące w swoim wyrazie były również przepisy Konstytucji Hiszpanii z 1876 r., która katolicyzm określiła jako religię państwową, natomiast w stosunku do wszystkich innych religii został wprowadzony zakaz publicznego sprawowania kultu religijnego⁶⁹.

Trzeba zauważyć, że w doktrynie prawa wyznaniowego nie ma jednolitego poglądu co do interpretacji sformułowań zawartych w art. 114 Konstytucji marcowej mianowicie: naczelnego stanowiska Kościoła katolickiego i równouprawnienia wyznań. Jednak w polskim systemie prawnym brak było rozwiązań prawnych tak daleko różnicujących sytuację prawną związków religijnych, jak to miało miejsce we Włoszech czy Hiszpanii. Rozwiązanie zawarte w art. 114 Konstytucji marcowej nie było również wynikiem dążenia do wprowadzenia wrogiego systemu rozdziału kościoła od państwa, czego przykładem są rozwiązania francuskie. Zatem rozwiązanie polskie uregulowane w art. 114 Konstytucji marcowej należy uznać za postępowe i oryginalne na tle rozwiązań prawnych funkcjonujących wówczas w państwach europejskich, a jednocześnie będące konsekwencją nabytych doświadczeń historycznych na przestrzeni wieków.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267.

Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227.

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie 10 lutego 1925 r., Dz. U. Nr 72, poz. 501.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. R. P. Nr 38, poz. 363 ze zm.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. Nr 60, poz. 571.

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. R. P. Nr 30, poz. 240 ze zm.

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. R. P. Nr 30, poz. 241 ze zm.

dekret z 17 listopada 1938 r. P. Stanisław, *Porozumienia w sprawie regulacji stosunków między państwem i niekatolickimi związkami wyznaniowymi we włoskim porządku prawnym*, Lublin 2007, s. 23 i 26–28.

⁶⁹ J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013, s. 84.

- Ustawa z dnia 25 marca 1937 r. o wytwarzaniu dewocjonalistów i przedmiotów kultu religijnego i handlu nimi, Dz. U. Nr 34, poz. 299.
- Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 grudnia 1926 r. o nauce katolickiej, Dz. U. z 1927 r. Nr 1, poz. 9
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 1927 r. w sprawie wykonywania kary więzienia i aresztu zapobiegawczego dla duchownych i zakonników, Dz. Urz. MS Nr 5, poz. 8.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego, Dz. U. Nr 29, poz. 272.
- Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 stycznia 1927 r. w sprawie nauki religii w publicznych szkołach powszechnych, Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 2, poz. 32.
- Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 17 września 1928 r. w sprawie nauki religii wyznań niekatolickich w szkołach średnich ogólnokształcących, seminariach nauczycielskich i szkołach średnich zawodowych, Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 11, poz. 179.
- Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 marca 1936 r., Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 2, poz. 41.
- Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 27 października 1938 r., Dz. Urz. Min. WRiOP Nr 11, poz. 340.

LITERATURA

- Abraham W., *Konstytucja a stosunki wyznaniowe i Kościół*, [w:] *Nasza Konstytucja. Cykl odczytów urządzonych staraniem Dyrekcji Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie od 12–25 maja 1921 r.*, Kraków 1922, s. 112–134.
- Ajnenkiel A., *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791–1997*, Warszawa 2001.
- Balicki A., *Problematyka pozycji religii w szkole w pracach Sejmu Ustawodawczego 1919–1922*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2009, t. 12, s. 267–292.
- Bała P., *Pod wezwaniem Boga czy Narodu? Religia a ustrój – studium przypadku polskich konstytucji*, Warszawa 2010.
- Borecki P., *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „*Studia Prawa Publicznego*” 2014, nr 4, s. 61–81;
- Borecki P., *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe we współczesnym polskim systemie prawnym*, [w:] *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. P. Stanisław, A.M. Abramowicz, M. Czelný, M. Ordon, M. Zawiślak, Lublin 2015, s. 21–39;
- Falski J.B., *Zasada równości w polskich konstytucjach (1791–1935)*, „*Państwo i Prawo*” 1997, nr 1, s. 3–16.

Naczelne stanowisko wyznania rzymskokatolickiego a równouprawnienie wyznań...

- Karolewicz G., *Problem innowierców w życiu KUL w okresie międzywojennym*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 195–200.
- Krasowski K., *Państwo konstytucyjne*, [w:] E. Borkowska-Bagieńska, K. Krasowski, B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia państwa i prawa Polski. Zarys wykładu*, Poznań 1994, s. 173–274.
- Krasowski K., *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1988.
- Koredczuk J., *Równouprawnienie kościołów i innych związków religijnych według Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 9, s. 113–123.
- Krukowski J., *Konstytucyjne podstawy stosunków między państwem a Kościołami w Republice Federalnej Niemiec*, [w:] *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisław, Lublin 2001, s. 107–124.
- Krukowski J., *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Lublin 2013.
- Krukowski J., *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000.
- Krukowski S., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, Warszawa 1990, s. 19–119.
- Kulesza W.T., *Tryb uchwalenia konstytucji kwietniowej (23 kwietnia 1935 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 53–78.
- Leszczyński P.A., *Centralna administracja wyznaniowa II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Warszawa 2006.
- Łysko M., *Przepisy wyznaniowe w konstytucjach II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 65–82.
- Mezglewski A., *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*, Lublin 2009.
- Mezglewski A., *Obowiązkowe nauczanie religii a wolność sumienia i wyznania w konstytucjach II RP*, [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Waławowi Uruszczakowi*, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, t. 2, Kraków 2010, s. 733–740.
- Mezglewski A., *Problem erekcji Gimnazjum Biskupiego w Lublinie*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1996, t. 6, s. 119–133.
- Mikuła M., *Granice dozwolonego dyskursu antyreligijnego w II Rzeczypospolitej. Uwagi do orzeczenia Sądu Najwyższego z 5 lipca 1938 r. i jego aktualność dzisiaj*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 13, s. 179–190.
- Misztal H., *Historia relacji państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisław, Lublin 2003, s. 75–172.

- Misztal H., *Polskie prawo wyznaniowe. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*, Lublin 1997.
- Nikołajew J., *Przywileje osób duchownych odbywających karę więzienia według regulaminu więziennego z 1931 r.*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 5–27.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012.
- Pietrzak M., *Francuska ustawa o rozdziale kościołów i państwa z 9 grudnia 1905 roku*, [w:] *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale kościołów i państwa z perspektywy stu lat*, red. M. Pietrzak, Warszawa 2007, s. 11–27.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010.
- Pietrzak M., *Tryb uchwalenia konstytucji marcowej (17 marca 1921 r.)*, [w:] *Tryby uchwalania polskich konstytucji*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1998, s. 43–52.
- Ratajczak B., *Refleksje na temat rozumienia pojęcia wolności sumienia i wyznania w Konstytucji z 17 marca 1921 r.*, [w:] *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisz, Lublin 2001, s. 193–207.
- Sawicki J., *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937.
- Sawicki J., *Historia stosunku Kościoła do Państwa*, Warszawa 1947.
- Stanisz P., *Porozumienia w sprawie regulacji stosunków między państwem i niekatolickimi związkami wyznaniowymi we włoskim porządku prawnym*, Lublin 2007.
- Szczepaniak J., *Konflikt pomiędzy państwem a kościołem dotyczący rozporządzeń wykonawczych do Konkordatu z 1925 roku w sprawach nauczania religii w szkołach*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3, *Konkordaty pomiędzy Stolicą Apostolską a Polską. Stosunki państwo Kościoł*, red. J. Staszko, Kraków 2006, s. 69–97.
- Śliwa T., *Kościół Grekokatolicki w Polsce w latach 1918–1939*, [w:] *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1981, s. 149–164.
- Wysoczański W., *Dyplomacja II Rzeczypospolitej wobec Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego*, [w:] *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 381–395.
- Wysoczański W., Pietrzak M., *Prawo kościołów i związków wyznaniowych niezrzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997.
- Zieliński T.J., *Ustawodawstwo II Rzeczypospolitej wymierzone w wyznawców judaizmu*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 4, s. 29–49.

STRESZCZENIE

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. przez Polskę podstawowym zadaniem władz państwowych było uchwalenie Konstytucji, która jednolicie określiłaby zasady relacji między związkami religijnymi a państwem. Najważniejsze unormowania dotyczące kwestii wyznaniowych zawierała Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. We wprowadzonym przez nią modelu stosunków wyznaniowych państwo zachowało swoje zwierzchnie prawa nad wszystkimi kościołami i innymi związkami religijnymi. Państwo uznawało odniesienia do religii i zasady religijne w życiu publicznym. Istotnym zagadnieniem, uregulowanym w Konstytucji było określenie naczelnego stanowiska Kościoła katolickiego wśród równouprawnionych wyznań. To rozwiązanie prawne należy uznać za postępowe na tle rozwiązań prawnych funkcjonujących wówczas w państwach europejskich.

Słowa kluczowe: kościoły i inne związki religijne, zasada równouprawnienia, naczelne stanowisko wśród równouprawnionych, konkordat.

THE SUPREME POSITION OF THE ROMAN CATHOLIC RELIGION
AND EQUAL OPPORTUNITY OF RELIGIONS IN THE LAW OF THE SECOND
REPUBLIC OF POLAND

After Poland regained independence in 1918, the main task of the state authorities was to adopt a Constitution that would uniformly define the principles of relations between religious associations and the state. The most important regulations concerning religious issues were contained in the Constitution of the Republic of Poland of 17 March 1921. In the model of religious relations introduced by it, the state has preserved its supreme rights over all churches and other religious associations. The state recognized religious elements and principles in public life. An important issue regulated by the Constitutions was to define the leading position of the Catholic Church among equalities religious associations. This legal solution should be regarded as progressive in comparison with the legal solutions existing at that time in European countries.

Keywords: churches and other religious associations, the principle of equal rights, the supreme position among equalities religious associations, concordat.